

Paul Le Blanc: Trotskij lever!

[Recension av R Service, *Trotsky: A Biography*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009. Från www.internationalviewpoint.org, december 2009. Siffrorna inom parentes hänvisar till denna bok.]

Robert Service har till stort bifall skrivit en ny biografi om Leo Trotskij. ”Trotskij rörde sig som en lysande komet över den politiska himlen”, berättar Service för oss.

Jämte Lenin och den ryska revolutionens övriga ledare som var anslutna till det bolsjevikiska partiet – som snart skulle byta namn till kommunistpartiet – ”blev han för första gången världsberömd 1917... Han levde ett liv fyllt av dramatik med världen som sin scen. Oktoberrevolutionen förändrade historiens förlopp, och Trotskij hade en framträdande roll under denna omvandling... Ingen kan förneka Trotskijs utomordentliga kvalitéer. Han var en utomordentlig talare, organisatör och ledare.”(1, 3)

När bolsjevikernas arbetarråd (sovjet) och uppriktiga revolutionära ideal lämnade plats för Josef Stalins alltmer brutala byråkratiska diktatur blev Trotskij den mest respektingivande kritikern av det som hände. Han togs inte bara på allvar av anti-stalinister inom vänstern, ”utan också av ett stort antal inflytelserika kommentatorer som avskydde Stalins regim. Trotskijs förklaring av det som ägde rum efter Romanovmonarkins fall i februari 1917 slog rot i historiska arbeten i väst”, konstaterar Service. Samtidigt ”skildrade Stalin Trotskij som en förrädare mot oktoberrevolutionen, riktade anklagelser mot honom under skenrättegångarna 1936-1938 och beordrade Sovjetunionens underrettelsetjänster att mörda honom. 1940 lyckades de.” (2, 1)

Ändå visade sig Stalins kommunism oförmögen att hålla sig vid liv ens ett halvt sekel efteråt. Men samtidigt med kapitalismens världsomspännande seger ser vi också en mångfasetterad global kapitalistisk kris – som antar långtgående ekologiska, sociala, kulturella, politiska, militära och ekonomiska dimensioner. För tio år sedan lovade FN:s medlemsländer att de 2015 skulle uppnå ett millenniummål som på ett dramatiskt sätt skulle minska fattigdomen och svälten i världen, och även förbättra kvinnors självbestämmande och utbildningen av barn, sjukvården, miljöns hållbarhet, ”rättvis handel” och mer. De blygsamma framsteg som gjorts för att förverkliga FN:s millenniummål uppvägs mer än väl av bakslag och besvikelser. En gammal socialistisk paroll från 1970-talet – ”Kapitalismen trasslar till saker och ting” – verkar fullständigt relevant under 2000-talets början.

Detta är förvisso ett utmärkt ögonblick för folk att ge sig i kast med en av senare tiders största revolutionärer. Service gör intressanta påståenden: att hans efterforskningar i arkiven sprider nytt ljus över ämnet, och att han för första gången erbjuder en objektiv redogörelse för denna symbol för den revolutionära marxismen. Men på mer än ett sätt är den bok han presterat inte vad den uppger sig för att vara. Det som många recensenter har blivit eld och lågor för i sina diskussioner om Services bok är kullkastningen av vad de (och Service) anser vara en myt. Som författaren och journalisten Robert Harris gillande kommenterar i Londontidningen *Sunday Times*: ”50 år efter den senaste omfattande biografien om Trotskij på engelska har Robert Service riktat uppmärksamheten mot denna myt – och i själva verket mördat Trotskij en gång till.”¹

Ett kulturellt fenomen

Det finns minst ett problem här – recensentens påstående att detta är den första omfattande biografien på engelska sedan Isaac Deutschers utomordentliga och välvilligt inställda verk i tre delar som kom ut på 1950- och 1960-talen (och nyligen har givits ut på nytt av Verso). I rättvisans namn slår

1 Robert Harris, ”Trotsky: A Biography by Robert Service”, *Sunday Times*, 18 oktober 2009.

Service själv fast: ”Denna bok är den första oavkortade biografi om Trotskij som skrivits av någon utanför Ryssland som inte är trotskist.” (xxi)

Hur man än formulerar det så är detta påstående helt enkelt inte sant. 1975 skrev Joel Carmichael ett arbete på cirka 500 sidor, *Trotsky: An Appreciation of His Life* [London : Hodder and Stoughton]. 1977 kom Robert Paynes *The Life and Death of Trotsky* ut [New York : McGraw-Hill]. 1979 publicerades Ronald Segals mer än 400-sidiga biografi, *The tragedy of Leon Trotsky* [London, 1979]. Services påstådda biografiska mord är lite större än dessa, men inte mycket. Services betoning på att inte vara trotskist vederläggs av det faktum att alla dessa tre verk är icke-trotskistiska – och två av dem tillbakavisar (precis som Service) helt och hållet allt som Trotskij stod för.

Förresten har det under de senaste åren, innan Services bok kom ut, kommit ytterligare tre större studier, alla kritiska eller fientliga – Ian Thatchers *Trotsky* (London : Routledge, 2003), Geoff Swains *Trotsky* (Pearson Longman, 2006) och Bertrand Patenaudes *Trotsky: Downfall of a Revolutionary* (New York : Harper, 2009). Det är slående att så många kritiska böcker har givits ut om Trotskijs liv. Om man kan tänka sig att lägga till ett stort ryskt verk som översattes till engelska 1995, så har vi Dmitri Volkogonovs *Trotsky: the eternal revolutionary*, som fick ett mottagande som är väldigt likt det som beviljades Services nya bok. Man kan fråga sig varför detta tvångsmässiga avslöjande måste fortsätta och fortsätta... och fortsätta.

Det är knappast något problem för Simon Sebag Montefiore (vars hjälp Service uttrycker sin erkänsla för i sitt förord). Montefiore är en överklasshistoriker, romanförfattare och expert på Stalin, och han beklagar sig i den konservativa tidningen *Daily Telegraph* att ”Trotskij, precis som Mao och i viss mån Lenin, sedan länge har varit en av dessa kommunistiska himlastormare, som för vissa fick status som radikala helgon, även i demokratier som de skulle ha krossat i en orgie av blodsutgjutelse.” Medan ”Lenin och Mao har stöpts om till brutala monster inte olika Stalin själv”, så har Trotskij först nu kunnat inlemmas i minnestemplet över röda monster – och av Service uppvisats i all sin ”otäcka självupptagenhet och obehagliga, övermodiga arrogans, tron på och entusiastiska bruk av mord i enorm skala”.²

I den politiskt mer neutrala *Times* erbjuds vi en mer utsökt karakterisering av recensenten Richard Harris, knappast tory-anhängare utan snarare entusiastisk anhängare till ”nya Labours” tidigare premiärminister Tony Blair. Kanske utifrån egna erfarenheter skriver han: ”Om man kan tänka sig den mest motbjudande studentradikal ur medelklassen som man någonsin har mött – hätsk, hånfull, arrogant, självvisk, stöddig, känslolokall, oerfaren, trångsynt och nedlåtande – och om man fryser den bilden, sätter på ett par pincenäär och för tillbaka den till början av förra seklet, så har man Trotskij.”³

I *Wall Street Journal* ger forskaren och människorättsaktivisten Joshua Rubenstein ett blandat omdöme. Samtidigt som han hyllar Services ”livfulla” och ”länge emotsedda” biografi, som ”närmar sig Trotskij utan känslomässig eller ideologisk hängivenhet” (vilket kan vara årets underdrift), så konstaterar han också helt riktigt att Service ”halkar in i en personlig ovilja som ibland är opasande”, och att boken ”knappast diskuterar Trotskijs skrifter, varken som marxistisk teoretiker eller fulländad och självständig journalist” – vilket är en påfallande brist med tanke på hur centralt detta var för allt som Trotskij var.⁴ Vad skulle man tycka om biografier om Newton eller Darwin eller Einstein som knappast diskuterade deras vetenskapliga teorier? Det är en ödesdiger brist: man kan inte förstå och bedöma Trotskij utan att mer på allvar ta itu med hans teorier.

Ätminstone en recensent, Tariq Ali i vänstertidningen *Guardian*, gör helt enkelt ner ”Services tungfotade redogörelse, där en del påståenden är så futtiga att man gör bäst i att ignorera dem.” Som för att utveckla Rubensteins påpekande om försummelsen att inte behandla Trotskijs faktiska teorier: ”I

2 Simon Sebag Montefiore, ”Trotsky by Service: review”, *Daily Telegraph*, 11 oktober 2009.

3 Harris, *op cit*.

4 Joshua Rubenstein, ”Revolutionary’s Road”, *Wall Street Journal*, 27 november 2009.

de flesta viktiga frågor – faran att ersätta staten med partiet i Ryssland, behovet att förena sig med socialdemokrater och liberaler för att besegra Hitler, det fåfänga att tvinga in kommunisterna i en allians med Chiang Kai-shek i Kina, det öde som väntade judarna om Hitler skulle komma till makten och de ständiga varningarna om att nazisterna förberedde en invasion av Sovjetunionen – visade han sig gång efter gång ha rätt.”⁵

Själva boken

När man på allvar tar itu med själva den bok som är föremål för granskning, kan man inte helt och hållet hålla med om de just citerade recensenternas bedömningar. Den är något bättre och mycket sämre än vad man föranleds att tro. Services studie är faktiskt helt läsbar. Stilen är tydlig och historien intressant. Den följer huvuddragen som Trotskij själv skisserade i sitt litterära mästerverk *Mitt liv*, kompletterad av Deutschers lysande trilogi – *Den väpnade profeten*, *Den avväpnade profeten*, och *Den förvisade profeten*. Det ger en sammanhängande struktur som Service på ett skickligt sätt försöker pressa in i ett mer kortfattat, relativt snabbt berättande.

Förvisso delar Service ut stora portioner negativa bedömningar av Trotskij, av den sort som recensioner från höger och vänster koncentrerar sig på. I en av Hoover Institution anordnad debatt om Trotskij med Christopher Hitchens, karakteriserade Service revolutionären som ”en häpnadsväckande genialisk man... men ett så fruktansvärt misslyckat liv och levnadsbana.”⁶ Det går ihop med huvudtemat under hans talarturnéer och all publicitet kring boken.

Icke desto mindre finns det ett starkt inflytande från Deutschers auktoritativa biografi, samhällshistorikernas betydande efterforskningar av den ryska revolutionen efter 1960-talet (som i huvudsak har bekräftat John Reeds översvallande positiva ögonvitnesskildring, *Tio dagar som skakade världen*), och styrkan i Trotskij's egna skrifter. Allt tränger in på sidorna i Services biografi, och de pressar på i en annan riktning än den han själv föredrar att gå i.

Än mer visar sig Service själv på vissa sätt – som vi ska se inte på alla – vara en begåvad historiker. Han forskade under flera år om Lenin och skrev en duglig om än alltmer fientlig politisk översikt i tre delar, ”krönt” av en sorgligt underlägsen (om än allmänt lovprisad) biografi. Det har givit honom en ganska bra känsla för den ryska revolutionära rörelsens tillstånd fram till revolutionen 1917. Det kommer honom väl till pass när han sätter in mycket av Trotskij's historia i sitt sammanhang. Dessutom, och utöver att använda en betydande mängd andrahandslitteratur, tillbringade han faktiskt en del tid med att gräva i arkiven och han har hittat nytt material.

Service gör stort väsen av dessa undersökningar i arkiven, och utlovar nya avslöjanden som förment har plockats bort från tidigare utkast till *Mitt liv* och andra skrifter. Trots att det i själva verket inte kommer fram några chockartat nedsättande ”avslöjanden” ur arkiven, så erbjuds det – exempelvis – insikter från brevväxlingen mellan Trotskij och hans första fru Alexandra. En ungdomlig Trotskij, som hade arresterats för revolutionär verksamhet, skriver till sin älskade: ”I en artikel om Lassalle säger Michailovskij att man kan vara ärligare mot den kvinna som älskar en än mot sig själv. Detta är i viss mån sant men en sådan öppenhet är bara möjlig i personliga samtal men inte alltid, och bara under speciella och alldeles särskilda omständigheter.” När Service angriper denna korrespondens kommenterar han träffande: ”Då och senare gillade han drastiska bilder och effektfulla ordvändningar. Det var inte något konstlat påhitt. Det härrörde ur personligheten hos någon

5 Tariq Ali, ”The Life and Death of Trotsky”, *The Guardian*, 31 oktober 2009. (På svenska på marxistarkiv.se.) Även om Alis avvikande vänsteruppfattning är ovanlig i ”traditionella” källor så har det förelegat en kör av negativa röster inom den yttersta vänstern – med kritik från Peter Taafe, David North, Paul Hampton, Dave Sherry och andra. Var och en av dem tar upp punkter som är värda att fundera på (även om jag inte är övertygad om Norths argument att Service på ett cyniskt sätt ”appellerar... till antisemiter” genom just det sätt på vilket han skriver om Trotskij). (På www.marxistarkiv.se finns flera av dessa recensioner översatta till svenska – öa.)

6 ”Trotsky Per Hitchens and Service”, Hoover Institution, 28 juli 2009.

som inte kände sig levande annat än när han kommunicerade med andra.” (52, 53)

Samtidigt finns det anmärkningsvärt slarv i denna bok. Exempelvis spekulerar Service om att Trotskijs far anställde en rabbin för att lära sin unge son de fem Moseböckerna (24) – men hans källa är den korta redogörelse som Max Eastman ger i *Leon Trotsky: The Portrait of a Youth*, som klargör att fadern anställde en privatlärare – som förvisso hade skägg men var en agnostisk lärare, inte rabbin. Detta stämmer överens med de relativt sekulära böjelser som Service medger kännetecknade Trotskijs far. Det är besynnerligt att Service utan andra bevis än att åberopa Eastman förvandlar detta till en judiskt religiös utbildning.⁷

Ibland är hans ”fakta” helt enkelt felaktiga. Service berättar för oss att Trotskij ”1909 gick mot ’individuellt terror’ när socialistrevolutionärer mördade polistjallaren Evno Azev, som hade nästlat sig in i deras centralkommitté.” (113) Men det är omöjligt. Azev var definitivt en polisspion som hade en ytterst mäktig position inom socialistrevolutionärernas organisation: nämligen att samordna de terroristiska mord som socialistrevolutionärerna genomförde. Det var en taktik som Trotskij och andra marxister i det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet absolut var mot. Men när Azev blev avslöjad flydde han till Tyskland, där han fängslades 1917 och uppenbarligen dog av njursjukdom 1918.⁸ Varför skulle Trotskij fördöma ett mord som aldrig ägde rum? Givetvis gjorde han inte det. Men det undergräver förvisso ens tilltro till Services förmåga att få saker och ting rätt.

Det finns också exempel på viktiga fakta som utelämnats ur berättelsen. Ett av de mest förbryllande finns i Services synbarligen detaljerade redogörelse för förhandlingarna i Brest-Litovsk. Bolsjevikernas revolution hade kommit till makten med löften om ”fred, bröd, jord” och en av den nya sovjetregeringens högsta prioriteringar var att befria Ryssland från Första världskrigets härjningar, med Trotskij som främste fredsförhandlare med tyskarna, som med Services snygga formulering ”rörde sig som en skottspole fram och tillbaka mellan Brest-Litovsk och den ryska huvudstaden”. (208) Den tyska militären försökte genomdriva en ytterst obehaglig uppgörelse som revolutionärerna kände avsky inför att acceptera. Vissa talade för att genomföra ett ”revolutionärt krig” mot den tyska imperialismen medan Lenin bestämt hävdade att regimen måste skriva under de tyska fredsvillkoren, oavsett hur motbjudande de var. Trotskij intog en mellanposition – ”varken krig eller fred” – i förhoppning om att man genom att dra ut på förhandlingarna och peppra dem med allmänt publicerade revolutionära tal skulle kunna omvandla de proletära jäsningar som syntes i Central-europa till arbetaruppror. Service konstaterar att Trotskij till en början fick majoritet (till och med den orolige och skeptiske Lenin gick med på det). Men sedan, berättar han, lyckades Lenin på något sätt – förmodligen med hjälp av övertygande samtal och lobbyverksamhet bland sina kamrater – till sist skaffa majoritet för att sluta fred. Hur gick det till? Det Service oförklarligt nog missar att nämna är att den tyska militären tappade tålamodet och inledde en massiv och framgångsrik offensiv som visade hur ihållig uppfattningen om ”revolutionärt krig” var och hur otillräcklig Trotskijs kompromissuppfattning var. Det tyska överkommandot lade därefter fram ännu mer avskyvärda krav som Lenin nu hade lätt att övertyga majoriteten om att godta.⁹

Det finns ett antal överraskande exempel på mer obetydligt slarv. Exempelvis kallas poeten och den surrealistiska teoretikern André Breton, som sympatiserade med Trotskij, genomgående men felaktigt för en ”surrealistisk målare”. (399, 453, 461) Antitrotskisten Bertram Wolfe förväxlas med Trotskijs anhängare Bernard Wolfe. (441) På ett ställe förtäljer Service oss: ”Istället för att namnge sin första son efter sin egen far hade Natalja och han valt namnet Sergej.” (201) Men Sergej Sedov var naturligtvis den andra sonen och Leon Sedov den förste, som Service själv styrker på andra ställen i boken.

⁷ Max Eastman, *Leon Trotsky: The Portrait of a Youth*, New York: Greenberg, 1925, s 26-27.

⁸ Nurit Schleifman, ”Azef, Evno Fischelevich (1869-1918)”. *The Blackwell Encyclopedia of the Russian Revolution*, red Harold Shukman, Oxford: Blackwell, 1988, s 303-304.

⁹ Isaac Deutscher, *Den väpnade profeten*, på marxistarkiv.se, s 224-232.

Mer än en gång påvisas detta slarv av Service själv. I en beskrivning av Trotskijs och hans familjs resa till New York ombord på en spansk ångare, säger Service att ”Trotskij påstod att de reste i andra klass”. Detta ”avslöjas” som ”en löjlig liten oskyldig lögn”, eftersom de visserligen betalade för andraklassbiljetter men det visade sig att andraklasshytterna var överbokade ”och de fick en förstaklassalong gratis”. Men enligt den fotnot Service anför så sade Trotskij denna ”löjlige lilla oskyldiga lögn” till sig själv, eftersom den stod (uppenbarligen som ett felaktigt minne) i hans dagbok från 1935 som aldrig var ämnad för publicering och som gavs ut först efter hans död. I samma stycke påstår Service att Trotskij ”inte umgicks med passagerarna från nedre däck”, och inte kände ”någon lust att lägga ner tid på att tala med arbetare”. Men några rader senare berättar Service att Trotskij under en diskussion om Första världskriget ”bara träffade en person som föll honom i smaken. Det var en husa från Luxemburg.” I nästa stycke berättar Service att en anteckning i Trotskijs dagbok tyder på att hans söner ”blev vänner med de spanska sjömännen, som sa att de snart skulle göra sig av med monarkin i Madrid”, vilket – får man anta – också föll Trotskij i smaken. (153)

Personlighet och politik

Som vi redan påpekat finns det en betydande mängd antitrotskistiskt tyckande, i synnerhet i bokens inledande och avslutande delar, men också insprängt som lömska påståenden, spekulationer och projiceringar genom en stor del av biografien. Bokens syfte, hävdar Service bestämt, ”är att gräva upp det dolda livet” som levdes av en man vars ”egennyttiga beskrivning av Stalin och stalinismen på ett djupgående sätt har påverkat resonemangen hos författare både till höger och vänster”, men som själv uppvisade ”begär efter diktatur och terror” och i själva verket formligen ”frossade i terror”. (Klenmodiga behöver inte frukta – boken uppvisar egentligen aldrig något sådant öppet och ohämmat begär.) Enligt Service omfattade Trotskijs personlighet följande drag, för att ta några av de som läggs fram i bokens index: stötte bort andra, arrogans, avsmak för sentimentalitet, kaxighet, likgiltig inför andras inställning till honom, avskydde att förlora spel, självupptagenhet, irriterad på dumhet, fåfänga, självcentrerad, önskan att dominera. (4, 499, 497, 597) Och inte heller är allt detta fel.

Isaac Deutscher påstod också bestämt att Trotskij ibland uppvisade en ”retlig och högdragen karaktär och bristande förmåga att samarbeta med andra”. Trotskijs bolsjevikiska kamrat Anatolij Lunatjarskij gav en syrligt öppenhjärtig beskrivning 1923: ”Hans oerhörda arrogans och oförmåga eller ovilja att visa någon mänsklig vänlighet eller omtanke om personer, avsaknaden av den charm som alltid omslöt Lenin, dömde Trotskij till en speciell ensamhet.” Andra, inklusive Service, antyder att Trotskij verkligen kunde uppvisa vänlighet och stor charm, och att han med tiden mildrades något – och ändå försvann aldrig dessa mindre vinnande kännetecken. Ur arkiven gräver han fram brev från Leon Sedov, Trotskijs begåvade revolutionära aktivist och son, till Trotskijs andra hustru Natalja, där han 1936 klagar på ”att pappas alla brister blir värre med åren: hans intolerans, häftiga humör, retlighet, till och med grovhet och längtan efter att förarga”, och att ”pappa aldrig erkänner när han har fel. Det är därför han inte kan tåla kritik. När något sägs eller skrivs till honom som han inte håller med om så antingen ignorerar han det helt eller ger ett skarpt svar.” (230, 431-432) Men andra egenskaper som Lunatjarskij betonade fanns också kvar – ”den anmärkningsvärt sammanhängande och skickliga fraseringen, hans måleriska, bitande ironi, hans dallrande patos, hans skarpa logik, klar som polerat stål”, och det faktum att det ”inte [finns] en droppe fåfänga i honom, han är totalt ointresserad av titlar eller maktens grannlåt”. Och ändå, avslutade Lunatjarskij, ”är [Trotskij] mån om sin historiska roll och skulle förmodligen vara redo att göra vilken personlig uppoffring som helst... för att ta plats i mänsklighetens minne med en gloria som genuin revolutionär ledare.”¹⁰

¹⁰ Anatolij Vasiljevitj Lunatjarskij, *Revolutionära silhuetter*, på marxistarkiv.se, s 7, 24, 25, 27. Service väljer att inte uttrycka sin erkänsla för Trotskijs gripande beskrivning av sin son, *Leon Sedov – Son, Friend, Fighter*, som skrevs å hans egen och Nataljas vägnar efter en död som omgavs av mystiska omständigheter, och där Trotskij säger: ”han

(Vissa betraktar denna egenskap som en brist, andra som en styrka.)

Även om mycket av detta sammanfaller med Services beskrivning verkar viktiga delar i hans negativa karakterisering (anklagelser för hyckleri, oförbättrligt auktoritär, ”frossande i terror”) härröra ur författarens önskan att få folk att inte på allvar överväga Trotskijs inriktning, och inte ur den forskning han bedrivit. Man misstänker att det kom före denna forskning och har sina rötter i hans ideologiska och institutionella utfästelser. Även om Service inte är öppen om sin egen politik beskriver han rättfram i den första meningen i bokens förord Hoover Institution som sin ”bas”. Den har i många år varit vida känd för sin konservativa inriktning, och Service åtnjuter en ställning som högaktad äldre docent där.

Hoover Institutions målsättningsprogram fastställer att ”principer om individuell, ekonomisk och politisk frihet, privat näringsliv och representativt styrelseskick var grundläggande för de visioner som Institutionens grundare” hade, den konservative amerikanske presidenten Herbert Hoover, som hade en stark tro på laissez-fairekapitalismen. ”Genom att samla kunskap, skapa teorier och sprida båda, försöker Institutionen trygga och skydda freden, förbättra människors villkor och begränsa regeringens inblandning i individens liv.” Det inflytande som dessa perspektiv har på Service antydde under diskussionen om Trotskij som han hade med Christopher Hitchens på själva Hoover Institution. ”Med en centraliserad statligt styrd ekonomi”, hävdade han, ”var det helt säkert att man [inte ens med] en något mer skarpsinnig person som Trotskij... skulle kunna få... den sorts resultat man skulle vilja ha för folks konsumtion och som man kan få under en marknadsekonomi.”¹¹

Oavsett motiv och bakomliggande ideologi upptäcker vi alltför ofta att Service är upptagen av ett märkligt spel att ta hem obehagliga personliga poäng. Det skymmer vad man kan förvänta sig av en seriöst menande levnadstecknare. Här är fyra exempel av många.

- Services reaktion på Trotskijs kärleksbrev till Alexandra, där han uttrycker tvivel och nedstämdhet, är att upplysa oss om att ”Trotskij omedvetet försökte förleda Alexandra att göra mer än att älska honom: han ville att hon skulle förstå och sköta om honom, och det kunde han kanske uppnå genom att medge svaghet.” Hur vet Service att Trotskijs medgivande var hycklande beräkning? Att medge svaghet inför någon man älskar är inte nödvändigtvis ett manipulerande knep. Services avsnoppning av Trotskij här stämmer inte med hans skenbara godtagande av Trotskijs erkännande till Alexandra att ”man kan vara ärligare mot den kvinna som älskar en än mot sig själv.” (52)
- Ibland leder Services iver att vara kritisk till en ytlighet som går på tvärs mot en mer påtaglig och rimlig kritik som man skulle kunna föra fram. Som mycket ung revolutionär tog Trotskij, efter att han och hans kamrater hade blivit arresterade, ledningen för en ganska meningslös utmaning mot fängelsemyndigheterna som fick honom och hans kamrater att hamna i isoleringscell. ”Som med många sådana dristiga episoder under sitt liv, tog inte Trotskij med dessa upplysningar i sina publicerade memoarer.” Men den inledande hetlevrade ”heroismen” hade varit onödig. Efter straffet, får vi höra, valde Trotskij och hans vänner att samarbeta fredligt. Service föredrar detta: ”Beundrande författare måste dra det ur honom. Även om han tyckte om att briljera offentligt så gillade han inte att skryta: han föredrog att andra gjorde jobbet åt honom.” (56) Men en mindre invecklad förklaring är att Trotskij ingalunda var stolt över en så omogen och meningslös ”dristighet”. Kanske han skämdes lite.
- Under exilen i Wien drabbas Trotskij i snabb följd av en rad plågsamma händelser – sin mors död, en smärtsam olycka hos tandläkaren från vilken han gradvis hämtar sig, hans

var vår son, uppriktig, hängiven, kärleksfull... han hade som ingen annan på jorden blivit en del av vårt liv, hopflätad med alla dess rötter, vår medarbetare, vår vakt, vår rådgivare, vår vän.” (Leo Trotskij, *Portraits Political and Personal*, New York: Pathfinder Press, 1977, s 190.)

11 ”Mission Statement”, Hoover Institution. ”Trotsky Per Hitchens and Service”, citerad i not 6.

elvaåriga dotter från hans första äktenskap dyker plötsligt upp (efter att inte ha träffat henne på fem år) på besök från Ukraina i sällskap av hans far. Stressen gör Trotskij sjuk. Hans far följer honom till doktorn. ”Kanske Trotskij tog med sig sin far därför att han behövde denne för att betala konsultationen”, spekulerar Service. ”Hans brev [som varken citeras eller exemplifieras] antyder ytterligare ett motiv. Trotskij verkar ha uppskattat att ha sällskap av någon som var förtjust i hans intressen. Han stod återigen i centrum för uppmärksamheten, och det gemensamma besöket till professorn i Wien återställde hans krafter.” (123-124) Varför vända allt detta till ett exempel på att Trotskij är självupptagen och självcenterad? Det kan i själva verket vara vettigt att en far vill finnas till för sin son under påfrestande omständigheter, och det kan vara naturligt till och med för en person i 30-årsåldern att behöva sällskap och bli lugnad och få omtanke från sin far. På 1920-talet konstaterade Max Eastman: ”Trotskij är stolt över sin far... Han älskar att tala om honom.”¹²

- Det finns en kommentar inom parentes om Trotskij och Karl Radek 1915: ”De var nästan vänner, i den mån någon av dem hade några vänner.” (145) Ändå noterar Service själv den nära vänskap som Trotskij hade med Adolf Joffe och Christian Rakovskij, och – av de som befann sig utanför den trotskistiska rörelsen – kan man tillägga Alfred och Marguerite Rosmer liksom Otto Rühle och Alice Rühle-Gerstel. Man skulle kunna nämna andra vänner (utöver vänskap med vissa medlemmar av hans familj).¹³

Icke desto mindre är Service tillräckligt mycket historiker för att materialet ofta tar över och får skildringen att bli en klar redogörelse för vad Trotskij och andra revolutionärer faktiskt tänkte och försökte och uppnådde. I beskrivningen av månaderna som ledde fram till revolutionen i oktober-/november 1917 och det närmande som skedde mellan de mest hängivna revolutionärerna och bolsjevikpartiet, så ger han en verklig känsla för verkligheten. Han citerar den framtida bolsjevikern Moisej Uritskij, som (precis som många andra) var mycket imponerad av Trotskij som just återvänt från landsflykten och visade sig vara en av de mest värtaliga, lidelsefulla, lysande masstalarna: ”Här har vi en stor revolutionär som har anlänt, och man får känslan av att Lenin, oavsett hur begåvad han må vara, börjar blekna vid sidan av Trotskijs geni.” Service skriver:

Lenin var inte orolig över att ha politiska rivaler inom den politiska yttersta vänstern. Han behövde och ville ha aktiva, begåvade medarbetare som Trotskij. Han och Trotskij var i stora drag överens om dagordningen för revolutionen i Ryssland. Man måste göra sig av med den provisoriska regeringen och inrätta en ”arbetarregering”. Den europeiska socialistiska revolutionens tidsålder hade anlänt. Det Stora kriget skulle avslutas först när den yttersta vänstern kom till makten och förkastade kapitalismen, imperialismen, nationalismen och militarismen. Det måste omedelbart genomföras grundläggande reformer i Ryssland. Bönderna skulle ta över tsarfamiljens, statens och den ortodoxa kyrkans jord. Arbetarna skulle kontrollera fabrikena... Alla talade med gillande om massornas makt. Man var överens om att arbetare och bönder skulle uppmuntras att skapa om livet som de ville. Fabriker, kontor och lantbruk borde organiseras om. Det fanns kvar motsättningar bland bolsjevikerna – och de skulle komma till ytan i det ögonblick partiet grep makten. Men mellan februari och oktober gick de att tygla... [D]en provisoriska regeringen [bestående av prokapitalistiska och återhållsamma socialistiska politiker] måste störtas till förmån för en revolutionär regering. Därefter skulle grundläggande sociala och politiska reformer genomföras. Det europeiska kriget skulle stoppas. Revolutionen i Ryssland skulle följas av att de härskande klasserna i hela Europa störtades. Det vore en katastrof att inte handla. De kontrarevolutionära elementen i det tidigare ryska imperiet väntade på tillfälle att slå till. (167-169)

¹² Eastman, *op cit*, s 7.

¹³ På andra ställen i boken erkänner Service bland andra Joffe och Rakovskij som nära vänner till Trotskij. Se dessutom Alfred och Marguerite Rosmer, *From Syndicalism to Trotskyism: Writings of Alfred and Marguerite Rosmer*, London: Porcupine Press, 2000, och Alice Rühle-Gerstel, ”No Verses for Trotsky: A Diary (1937)”, *Encounter*, april 1982, s 27-41. Sara Weber skriver också om sin vänskap (till synes inget ovanligt) med Trotskij och hans partner Natalja i ”Recollections of Trotsky”, *Modern Occasions*, våren 1972.

Allt detta ger en bra uppfattning av hur saker och ting var – i Lenins, Trotskijs och andras tänkande som samlades för att göra bolsjevikrevolutionen 1917.

Kommunismens problem

Problemet med detta, utifrån Services (och Hoover Institutions) ståndpunkt, är att de revolutionära socialistiska målen helt enkelt är omöjliga att uppnå. Förmodligen är den enda vettiga vägen att stöda privata företag och begränsa regeringens ingripande i vårt sociala liv, såsom det förklaras i Hoovers målsättningsprogram. Att bryta mot dessa restriktioner leder till kaos, och därmed skapar förmenta revolutionärer, som har bestämt sig för att trots allt tvinga sina ideal på ett ovilligt samhälle, oundvikligen en totalitär samhällsordning. Detta bestämmer gränserna för den historia som Service upplever att han måste berätta.

Services uppfattning utmanades häftigt under debatten med ex-trotskisten Christopher Hitchens. De mäktiga krafter som startade det brutala inbördeskriget mot den bolsjevikiska revolutionen hade, som Hitchens sa, knappast intresse av att ersätta arbetarnas och böndernas sovjeter med ”en parlamentarisk demokrati med oberoende domstolar”. Han konstaterade, att ”om Trotskijs Röda armé inte hade vunnit det ryska inbördeskriget, då hade ordet för fascism... troligen varit ett ryskt och inte ett italienskt ord.” Service skruvade lite på sig: ”Det är lite överdrivet, men det är rätt klart att de vita hade officerare som var våldsamma och förde ett brutalt inbördeskrig mot de röda.” Varvid Hitchens frustade: ”De tog med sig *Sions vises protokoll* [en antisemitiskt klassiker som kokades ihop av ryska reaktionärer] till Europa i sina ryggsäckar när de reste iväg. Gjorde inte oss någon tjänst. Tog den tyska [versionen] av fascism med sig!” I stora delar av Europa fick olika varianter av fascism och brutala diktaturer stöd från de övre klasserna för att skapa en mur som skulle hindra revolutionen från att sprida sig.¹⁴

Tvärtemot Lenins och Trotskijs förväntningar, och trots att det uppstod uppror över hela världen, segrade inga socialistiska arbetar- och bonderevolutioner utanför Ryssland. Isoleringen av detta enorma men underutvecklade land i en fientlig kapitalistisk omvärld, brutaliseringen efter Första världskriget och inbördeskriget, den nedbrytande inverkan som alla dessa faktorer hade på den ryska ekonomin ledde – tillsammans med revolutionärernas egna misstag och oerfarenhet som ledare – till en förfärlig kris som på ett dramatiskt sätt undergrävde folkets tilltro till den revolutionära regimen. En ”tillfällig” kommunistisk partidiktatur upprättades därför för att garantera stabilitet tills sovjetrepubliken kunde räddas av den ”omedelbart förestående” världsrevolutionen som aldrig riktigt förverkligades. Många revolutionärer dog eller avradikaliserades under de fem åren efter 1917, även om både idealistiska och opportunistiska element från den bredare befolkningen samlades kring det nya partiet vid makten. I många fall blev de överlevande och de nyare kommunisterna – om de inte tillhörde de ”djupa leden” – korruperade av sin odelade tillgång till makt och privilegier. Lenin som dog mitt under krisen hade i förbund med Trotskij försökt gå mot den växande, alltmer privilegierade parti- och statsbyråkratin som härskade i kommunismens namn. Men Lenins sista strid var för lite och för sent.

Det tillföll Trotskij att bli främste talesman och symbol för Vänsteroppositionen. Det fanns tidigare vänsteroppositionella strömningar som Trotskij och Lenin kortsynt nog hade hjälp till att kuva.¹⁵

14 ”Trotsky Per Hitchens and Service”, citerad i not 6. Liknande punkter finns, med betydande dokumentation, i Arno J Mayers *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000 och *Why Did the Heavens Not Darken? The ”Final Solution” In History*, New York: Pantheon Books, 1998. Se också andra delen – som behandlar inbördeskriget – av William Henry Chamberlins klassiker från 1935, *The Russian Revolution, 1917-1921*, 2 band, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987, och David S Fogelson, *America’s Secret War Against Bolshevism, 1917-1920*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1995.

15 Angående denna komplicerade fråga se Victor Serge, *En revolutionärs minnen*, på marxistarkiv.se, Simon Pirani, *The Russian Revolution in Retreat, 1920-1924: Soviet Workers and the New Communist Elite*, London/New York:

Det skulle också komma andra senare – den räddare och resultatlösa ”högeroppositionen” under ledning av Nikolaj Bucharin och den mer stridbara men ändå hopplösa rörelse som stod i samband med Michail Rjutin. Men oavsett sina begränsningar och motsättningar utgjorde Trotskij opposition det mest imponerande, konsekventa, orubbliga alternativet till det byråkratiska tyranni och den dödliga politik som segrade under Stalin. Efter oppositionens fullständiga nederlag i slutet av 1920-talet och speciellt sedan han kastats ut från Sovjetunionen, försökte Trotskij bygga en principfast revolutionär strömning inom den världskommunistiska rörelsen (de partier som var anslutna till Kommunistiska internationalen eller Tredje internationalen). När han drog slutsatsen att den byråkratiska diktaturen i Sovjetunionen bara kunde ersättas av demokratiska arbetar- och bondesovjeter med hjälp av en revolutionär omvälvning, så drog han med sig de som i olika länder höll med honom till den lilla men kompromisslösa Fjärde internationalen, vars små partier och grupper försökte ge arbetarna och de förtryckta ”en obefläckad fana” i förhoppningen att den förväntade nya vågen av krig och revolutioner skulle dra arbetarmassorna och de förtryckta folken till det revolutionärt marxistiska, bolsjevik-leninistiska perspektiv som han och hans kamrater försökte upprätthålla.

Services inställning till allt detta kännetecknas av totalt förakt, och han påstår om och om igen att Trotskij ”delade många av Stalins antaganden”, närmare bestämt: ”Han krävde statlig planering och erbjöd ingenting som i grund och botten skilde sig från praktiken i Sovjet, utom försäkringar att han skulle göra saker och ting mindre våldsamt och mer demokratiskt.” (357) Det är uppenbart varför en äldre docent på Hoover Institution kan bli förfasad över Trotskijns förpliktelse mot statlig ekonomisk planering (det delade förvisso Trotskij med Stalin), men man funderar över Services nedlåtande inställning till att göra den ekonomiska planeringen mindre våldsam och mer demokratisk.

Tyvärr är en av de många felaktiga upplysningar som framförs i denna biografi Services påstående att Trotskij ”i sin självbiografi från 1930 skulle framställa sig själv som en ständig kritiker av de grundläggande officiella åtgärder som infördes på 1920-talet”, i synnerhet de eftergifter mot marknadsekonomin som den Nya ekonomiska politiken utgjorde, och som sträckte sig från 1921 till 1928. Helt riktigt påpekar Service: ”Trotskij krävde aldrig att man skulle överge NEP ens när han krävde att vissa drag skulle förändras eller avlägsnas. Han godtog att den sovjetiska ekonomin under överskådlig framtid skulle behöva en privat sektor.” Problemet med det Service säger är att Trotskij tillkännager samma sak i sin självbiografi från 1930. Där konstaterar han att Stalin och andra kritiker inom kommunistpartiets ledning ”upptäckte... att min ståndpunkt vid den tiden var en ’underskattning av bönderna’, och att jag i det närmaste var fientlig mot den Nya ekonomiska politiken. Detta var i själva verket grundvalen för alla senare angrepp mot mig. Men egentligen var naturligtvis roten till diskussionen den rakt motsatta...” När Lenin ”skisserade de första försiktiga teserna om en övergång till den Nya ekonomiska politiken”, fortsatte Trotskij (och dokumenterar Service), ”skrev [jag] omedelbart under på dem.” Under denna period var Lenin och Trotskij för en sorts blandekonomi under arbetarkontroll (tills nya möjligheter för en socialistisk utveckling skulle öppna sig av arbetarrevolutioner i mer utvecklade industriländer). På samma gång var de två överens om ”ett block mot byråkratin i allmänhet” som Trotskij framställer det i sin självbiografi. Detta skulle bli en central stöttepelare i den trotskistiska Vänsteroppositionens program, och den kvarstod när andra anslöt sig till honom (inklusive Grigorij Zinovjev, Lev Kamenev, under en tid Lenins änka Nadezjda Krupskaja) i det som skulle bli känt som den Förenade oppositionen. ”Åtgärderna som gynnade de rika bönderna - de så kallade kulakerna - och politiken som inriktades på socialism i ett land hade väckt arbetarna i Leningrad till liv.” Denna uppfattning omfattades förvisso av oppositionen. Men den fördes aldrig fram i motsättning till de grundläggande åtgärder som NEP representerade – och inte heller försöker Trotskij ge intryck av detta i sin självbiografi.¹⁶

Routledge, 2008, och Paul Le Blanc, ”Bolshevism and Revolutionary Democracy”, *New Politics*, vintern 2009, s 45-56.

16 Service, s 349. Leo Trotskij, *Mitt liv – försök till en självbiografi*, på marxistarkiv.se, s 289-290, 291-292, 299, 322.

Internationalism och arbetardemokrati

En annan stöttepelare i Trotskijs program medan han ledde Vänsteroppositionen och senare, var att (i Lenins bolsjevikers anda) fortsätta att knyta Sovjetunionens öde till en spridning av den socialistiska revolutionen till andra länder. Service klagar på att Trotskij i sin revolutionära internationalism ”inte utvecklar hur långt han var beredd att riskera Sovjetstatens existens.” (357) Här verkar det återigen vara levnadstecknaren och inte Trotskij som är ense med Stalin, som bestämt hävdade att den kommunistiska regimen oavsett vad som hände med världsrevolutionen kunde och borde inrikta sig på att bygga ”socialismen i ett land”.

Precis som alla marxister fram till 1920-talet förstod Trotskij att socialismen inte kunde byggas i ett enda ekonomiskt underutvecklat land. De ryska arbetarnas och böndernas förmåga att gå framåt mot ett bättre liv och den fullständiga ekonomiska demokrati som socialismen antogs vara, hängde på att de rörde sig framåt på samma väg som, och med livgivande hjälp från, arbetarklasserna som gjorde socialistiska revolutioner i de mer utvecklade industriländerna. Givetvis skulle också de antikoloniala revolutionerna i Asien och Afrika vara avgörande för att störta världskapitalismen. Uppror i de ”underutvecklade” regionerna skulle ge näring åt uppror i de ”utvecklade” ekonomiska metropolen – som sedan skulle kunna ge ännu mer hjälp till utvecklingen i de ”underutvecklade” regionerna. Det hade varit hela poängen med att lägga ner så mycket tid och energi och resurser på att bygga Kommunistiska internationalen och dess medlemspartier.

Det faktum att Service (tillsammans med många andra) inte riktigt ”fattar det” antyds av det sätt på vilket han diskuterar Trotskijs revolutionära internationalism, i synnerhet under perioden efter 1917. Det är nästan som att diskutera mode, lite som ens åsikt om ”politisk korrekthet” eller om slipsar: ”Trotskij förblev en energisk internationalist. Han skrev utan uppehåll om behovet av en revolution i Europa och Asien. Det var heller inte någon ovanlig ståndpunkt att inta under de första åren efter oktoberrevolutionen, men Trotskij höll fast vid det med anmärkningsvärd beslutsamhet... Han fortsatte att vara avogt inställd både till att lovprisa och ogilla kvalitét hos vissa folk och ansåg att det var så en marxist skulle närma sig frågan.” (207) Denna sista kommentar stämmer men har inget med saken att göra. Utan en seger för den revolutionära internationalismen skulle helt enkelt revolutionen i Ryssland besegras.

När Service senare försöker få det hela att stämma förmodar han att orsaken till att bygga ”en ny världsomspännande organisation som tillägnades störtandet av kapitalismen och främja revolutionen”, den Kommunistiska internationalen, hade sin grund i en oro för att de ”så länge de styrde den enda europeiska vänsterextremistiska staten skulle förbli ett tänkbart mål för angrepp från en koalition av kapitalistiska stater.” Denna uppfattning delades av Stalin och hans tillfälliga allierade Nikolaj Bucharin i mitten och slutet av 1920-talet. Men Trotskij svarade: ”Import- och exportsiffrorna visar oss att den kapitalistiska världen har andra övertalningsmetoder än en militär invasion.” Gentemot dem citerade han ur Lenin: ”Så länge som vår sovjetrepublik förblir ett ensamt gränsland till hela den kapitalistiska världen skulle det vara absolut löjligt, fantastiskt och utopiskt att hoppas att vi kan uppnå fullständigt ekonomiskt oberoende och att alla faror kommer att försvinna.” Han varnade mot tanken att ”Sovjetunionen kan gå under genom en militär invasion men aldrig på grund av sin egen ekonomiska efterblivenhet”, och vidhöll bestämt att Sovjetunionen så länge den existerade inom en kapitalistisk världsekonomi inte kunde uppnå socialismen. Detta perspektiv hade delats av Lenin och de tidiga bolsjevikerna – men trots att den nya byråkratiska maktelit som tog form kring Stalin förnekade att de bröt med Lenins tänkande, hade de ändå uppfattningen att det gick att uppnå ”socialism i ett land”.¹⁷

Service förstår så lite av Trotskijs marxism att han tillskriver honom uppfattningen att ”marxister i Ryssland skulle kunna... bygga ett helt socialistiskt samhälle”. (109) Medan Stalin (med hjälp av sin brutala och dödliga ”revolution uppifrån”) tog itu med att rycka fram mot en sådan ”socialism” i det

¹⁷ Leo Trotskij, *Tredje internationalen efter Lenin*, på marxistarkiv.se, s 34, 35.

ekonomiskt underutvecklade Ryssland, vidhöll Trotskij bestämt och profetiskt att sådana ansträngningar i bästa fall skulle kunna leda till en ”snål reaktionär utopi om en självförsörjande socialism” som hade föga med de verkliga socialistiska målen att göra. En verklig socialism kunde bara byggas upp på grundval av ett relativt överskott och som en del av en övergång från en global kapitalism till en världsomfattande socialism.¹⁸ Service gör sig inte besväret att behandla denna kritik från 1928 mot Stalin-Bucharins programförslag till Kommunistiska internationalens sjätte kongress (som han till och med gör misstaget att blanda ihop med den femte kongressen).

I *Den förrådade revolutionen* fördjupade Trotskij sin analys genom att återropa det perspektiv som Karl Marx fört fram 90 år tidigare: ”[En] utveckling av produktionskrafterna ... [är] en absolut nödvändig praktisk förutsättning [för kommunismen] därigenom att utan den skulle bara fattigdomen bli allmän, d.v.s. om alla levde i nödortf skulle också striden om det nödvändigaste upprepas och all gammal skit återupprättas.” Anspelningen på ”all gammal skit” är den brutala konkurrensen, ojämlikheten, utsugningen, förtrycket – egenskaper som karakteriserade Stalins version av ”socialismen” lika mycket som kapitalismen. Trotskij vidareutvecklade:

Grundvalen för byråkratstyret är samhällets fattigdom på konsumtionsvaror, med den resulterande alla-mot-alla-kampen. När det finns tillräckligt med varor i en affär, kan köparna komma närhelst de önskar. När det råder knapphet på varor, tvingas köparna stå i kö. När köerna är mycket långa, är det nödvändigt att sätta dit en polisman för att hålla ordning. Sådan är utgångspunkten för sovjetbyråkratins makt. Den ”vet” vem som skall få någonting och vem som måste vänta.¹⁹

Inget av detta framgår ur det dussintal meningar som Service ägnar åt *Den förrådade revolutionen*, höjdpunkten från 1936 på mer än ett årtiondes analytiska ansträngningar och en av hörnstenarna i det teoretiska arvet efter Trotskij. Han är anmärkningsvärt avvisande till den passionerade kritik som objektet för hans biografi förde fram under hela 1930-talet. Enligt Trotskij ”kan inte byråkratin längre vidmakthålla sin ställning annat än genom att undergräva grundvalarna för de ekonomiska och kulturella framstegen.” ”Kampen för en totalitär makt ledde till att landets bästa personer utrotades av dess mest degenererade skurkar.” Han föreslog en politisk revolution som skulle inleda följande förändringar: ”upprättandet av den mest vittomfattande sovjetdemokrati och legalisering av kampen mellan partier; undanröjande av den oföränderliga byråkratiska kasten genom att välja alla tjänstemän; utstakande av alla ekonomiska planer med direkt deltagande från befolkningen själv och i dess intressen; avskaffande av de himmelskriande och kränkande klyftorna av ojämlikhet; undanröjande av rang, stånd och den nya sovjetiska adelns alla andra särdrag; en radikal förändring av utrikespolitiken i den principiella internationalismens anda.”²⁰

Service rycker på axlarna åt allt detta och mer: ”Det var inte mer sannolikt att han skulle skapa ett mänskligt socialistiskt samhälle än Stalin, trots att han påstod och antog att han skulle göra det... Hans självsäkra angrepp mot Stalin på 1920- och 1930-talen drog uppmärksamheten från att hans egen alternativa strategi var osannolik.” (497) Uppenbarligen var orsaken till detta den auktoritära roll han spelade under inbördeskriget och det ekonomiska sammanbrottet mellan 1918 och 1922. ”Bolsjevikpartiet hade till och med behandlat arbetare och bönder omänskligt närhelst de ägnade sig åt aktivt motstånd”, skriver Service. ”Trotskijs tidigare tankar om ’proletariatets’ egen befrielse var som gamla mynt som obemärkt hade ramlat ur hans ficka.” (267) För verkligt revolutionärt sinnade

¹⁸ *Ibid*, s 33.

¹⁹ Leo Trotskij, *Den förrådade revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 25, 49. Citatet från Marx återfinns i *Den tyska ideologin*, på marxists.org. Man skulle kunna skriva en gedigen och utomordentlig doktorsavhandling om hur Trotskijs analys utvecklades och kulminerade i *Den förrådade revolutionen* – och lyckligtvis har någon nyligen gjort just det. Se Thomas Marshall Twiss, *Trotsky and the Problem of Soviet Bureaucracy*, University of Pittsburgh, 2009.

²⁰ ”The Totalitarian Defeatist in the Kremlin”, *Writings of Leon Trotsky, 1937-1938*, New York: Pathfinder Press, 1976, s 447. ”Answers to the New York Herald Tribune”, *Writings of Leon Trotsky, 1936-1937*, New York: Pathfinder Press, 1978, s 413.

människor reser Trotskijs inriktning under dessa år viktiga frågor – men för Service stänger det bestämt igen alla dörrar med en smäll. Han verkar utnyttja det som hände under denna intensiva femårsperiod för att avfärda allt Trotskij tänker, säger och gör efter det och ifrågasätta allt som hände dessförinnan.

Det står i skarp kontrast till den tolkning som Deutscher gör, som kommenterar: ”Under första hälften av 1922 talade Trotskij fortfarande fr.a. som den bolsjevikiska disciplinären. Under dess andra hälft hade han redan kommit i motsättning till ‘disciplinärerna’” och ”närmat sig arbetaroppositionen och liknande grupper” – utan att acceptera det han ansåg vara utopiska, orealistiska sidor hos deras åsikter, men samtidigt som han ”erkänt den rationella sidan i deras reaktion mot auktoriteten... Han började protestera mot den extrema centralismen, när denna blev påtaglig... Han sammandrabbade med partiets ‘apparat’ när apparaten växte sig oberoende av partiet och underordnade partiet och staten under sig själv.” Deutscher betonar vad han upplever är en växande klyfta mellan ”makten och drömmen” – och den allt starkare motsättning som upplevdes av bolsjevikerna som hade skapat en maktapparat för att göra drömmen verklig: ”De kunde inte avvara makten i sin strävan att uppfylla idealen, men nu hade makten börjat förtrycka och överskugga dem.” Deutscher tillade: ”Ingen hade 1920-21 gått längre än Trotskij i kraven på att varje intresse och strävan helt skulle underordnas ‘järndiktaturen’. Ändå var han den förste av bolsjevikledarna att vända sig mot denna diktaturmaskin, när den började uppsluka drömmen.”²¹

Service vill inte tro på något av detta. Men han lyckas inte föra fram något annat övertygande och sammanhängande perspektiv. Han förkastar både drömmen och makten och kan inte återfinna några försonande drag hos den person som han ägnar mer än 500 sidor.

Den verkliga Trotskij

Om man på allvar sätter sig in i Trotskijs liv och idéer så leder det, oavsett vad man har för politiska uppfattningar, i allmänhet till att man blir mer djupt och positivt imponerad än vad Service och hans hejarklack vill få oss att bli. Christopher Hitchens – som har brutit med de trotskistiska och revolutionära perspektiven och ändrat sin kurs närmare Hoover Institutions konservativa linje än vad han säkert någonsin hade tänkt sig – har inte kunnat hindra sig själv från att bestämt hävda att Trotskij var ”en person med ofantligt moraliskt och fysiskt mod... som... skrev pamfletter och höll tal mot hotet från hitlerismen som är mycket bättre och hölls mycket tidigare än något av Winston Churchills.”²² Den storartade litterära och sociala kritikern Irving Howe, ytterligare en före detta trotskist som inte ändrat kurs lika långt högerut, såg sig för 30 år sedan tvungen att vidhålla att Trotskij ”måste betraktas som en av sin tids största författare”, och gick vidare med att specificera:

Kanske mer än någon annanstans lyser denna begåvning klarast i Trotskijs skrifter från början av 1930-talet om nazismens uppkomst. De består av artiklar och pamfletter som skrivits i all hast i landsflykt: det görs inga ansträngningar att utarbeta en teoretisk sammanfattning, delvis därför att Trotskijs främsta målsättning är att ge taktiskt vägledning för att förhindra Hitlers seger och delvis därför att fenomenet nazism fortfarande är nytt. Men dessa lysande verk... innehåller många av de element som krävs för en teori om nazismen... Trotskijs viktigaste syfte med dessa skrifter var inte att tillhandahålla en fullständig teori om fascismen utan att väcka den tyska vänstern till gemensam handling. Med flammande sarkasm och iver – han hade aldrig tålmod med idioter – angrep han den absurda politik som fördes av de tyska kommunisterna [som lydde Stalin], som under sin ”tredje period” förkunnade att socialdemokraterna var ”socialfascister” som utgjorde en större fara än nazisterna. Trotskij vidhöll hela tiden något som kan verka ytterst klart och enkelt: att bara en enhetsfront (”marschera var för sig, slå till tillsammans”) mellan kommunisterna och socialdemokraterna kunde stoppa Hitler... Om man hade följt Trotskijs råd... kanske världen kunde ha besparats en del av vårt sekels fasor.

21 Isaac Deutscher, *Den avväpnade profeten*, på marxistarkiv.se, s 32, 33, 43.

22 ”Trotsky Per Hitchens and Service”, citerad i not 6.

Åtminstone skulle den tyska arbetarklassen ha gått under i strid istället för att låta de nazistiska ligisterna ta makten utan motstånd.²³

Hur kan det komma sig att Service rycker på axlarna åt detta?

Med lika minimalt engagemang för de skriftliga källorna viftar Service undan ansträngningarna att bygga Fjärde internationalen – ett världsomspännande nätverk av ganska små revolutionära socialistiska organisationer åt vilka Trotskij ändå ägnade de sista åren av sitt liv. Howe betraktar honom under dessa år som en person av ”skamfilad storhet... en alltför mänsklig person”, som ”växlar mellan perioder av vildsint arbete och trögt tillbakadragande. Han känner sig skyldig inför alla sina barn, vars liv på ett eller annat sätt har offrats under den politiska kampen. Han oroar sig för att han kan dö innan han har slutfört sin revolutionära uppgift. Han överväldigas av den bristande överensstämmelsen mellan sina omfattande politiska perspektiv och ynkliga politiska medel.” Icke desto mindre försöker han ”sarkastisk och stolt skaka av sig sina personliga sorger för att återgå till ett disciplinerat arbete” och göra sitt allra bästa – speciellt under vad Howe betraktar som den ”olycksaliga satsningen” på Fjärde internationalen.²⁴

Service tillåter sig inte någon sådan kritisk generositet. Han strör omkring sig lite guldkorn som hämtats från arkiven – även om de i en del fall redan har publicerats och sedan länge funnits tillgängliga för oss andra. Det verkligt revolutionära sättet för de socialistiska organisationerna att närma sig kämpande arbetare borde vara att ”inte kommendera arbetarna utan bara hjälpa dem, ge dem förslag, beväpna dem med fakta, idéer, fabrikstidningar, specialflygblad, och så vidare.” Att göra de revolutionära socialistiska organisationerna ”beboeliga för arbetare” (inte bara för intellektuella och tjänstemän) var ett behov som Trotskij ansåg vara grundläggande. ”Många intellektuella och halvt intellektuella terroriserar arbetarna med abstrakta och allmänna fraser och förlamar viljan till handling”, varnade han. ”Funktionärer i ett revolutionärt parti ska i första hand ha bra öron och först i andra hand en bra tunga.” (443)²⁵

Men för det mesta nöjer sig Service med ytligheter (”den världsomspännande trotskismen var betydligt mindre ansenlig än Stalin tänkte sig”) och spydiga felaktigheter: ”Han hade stängt in sig i denna grotta av grundläggande övertygelser. Han tillät ingen att ifrågasätta dem. Han trakasserade de av hans anhängare som vågade opponera sig, och han föredrog att de lämnade Fjärde internationalen än att de gav honom besvär.” (441, 472) Oavsett vilka begränsningar man kan se hos Trotskij's politiska praktik i den Fjärde internationalen, så bekräftar varken seriösa historiker om Fjärde internationalen eller ett antal memoarer och primära källor Services lättvindiga karakterisering.²⁶

Service koncentrerar sig på Trotskij's debatt med James Burnham 1939-1940 för att få fram sin poäng om Trotskij's resultatlösa översitteri. Denna debatt var en del av den våldsamma fraktionskampen i det amerikanska Socialist Workers Party som – om man tittar på den i sin helhet – faktiskt vederlägger Services poäng. Detta dokumenteras och läggs kortfattat fram i Isaac Deutschers biografi:

De amerikanska trotskisterna hade splittrats i en ‘majoritetsgrupp’, som under James P. Cannons ledning stödde Trotskij's uppfattning, och en ‘minoritetsgrupp’ som följde Burnham och

23 Irving Howe, *Leon Trotsky*, New York: Viking Press, 1978, s 136, 140. De skrifter han hänvisar till finns i Leo Trotskij, *Kampen mot nazismen i Tyskland*, på marxistarkiv.se.

24 Howe, *op cit*, s 134, 135, 143.

25 ”The Social Composition of the Party”, *Writings of Leon Trotsky, 1936-37*, New York: Pathfinder Press, 1978, s 489, 490.

26 Se Robert J Alexander, *International Trotskyism, 1929-1985: A Documented Analysis of the Movement*, Durham, NC: Duke University Press, 1991; Pierre Frank, *Fjärde Internationalen*, på marxistarkiv.se; George Breitman, *Den svåra vägen till Fjärde Internationalen*, på marxistarkiv.se; James P Cannon, ”Internationalism and the SWP”, i *Speeches to the Party*, New York: Pathfinder Press, 1973, s 67-91. Användbart material (om än ibland av ojämn kvalitet) kan också återfinnas i tidskriften *Revolutionary History* – se www.revolutionaryhistory.co.uk.

Shachtman. Trotskij bad dem alla visa hänsyn och tolerans, och samtidigt som han stödde 'cannonisterna' i deras häftiga polemik mot Burnham och Shachtman, varnade han dem för de insmugna stalinistagenternas eventuella upptrappning av striden och rådde dem att låta minoriteten yttra sig fritt och t.o.m. fungera som en sluten grupp inom SWP. 'Skulle någon föreslå ... kamrat Burnhams uteslutning,' skrev han, 'skulle jag bestämt motsätta mig förslaget.' Och när minoriteten organiserat sitt eget nationalkonvent, rådde han majoriteten att inte andra det som skäl för uteslutningar.²⁷

Det visade sig att de politiska motsättningarna var så stora att Burnham, Shachtman och deras anhängare ansåg sig behöva bilda en egen organisation. De tvås levnadstecknare ger avgörande information. "I april 1940 lämnade Shachtman Socialist Workers Party och grundade sitt eget Workers Party på basis av sina egna uppfattningar", konstaterar Peter Drucker i sin vänsterstudie av Shachtman. De ville helt enkelt inte hindras av begränsningarna hos Trotskijs perspektiv, och ansåg till skillnad från honom att Sovjetunionen under Stalin inte bara behövde en antibyråkratisk politisk revolution, utan att landet i själva verket utgjorde ett nytt förtryckarsamhälle som var lika dåligt som kapitalismen (och vissa skulle säga värre än kapitalismen). Denna nya grupp skakades nästan omedelbart av upptäckten att en av dess främsta teoretiker var lika "dålig" som Trotskij hade sagt att han var. I sin konservativa studie av James Burnham (som inom kort lät värva sig till Central Intelligence Agency och blev redaktör för högertidningen *National Review*), konstaterar Daniel Kelly att "Burnham utöver sin besvikelse över Trotskij nu verkade osäker på rörelsens och till och med socialismens värde." Inom några veckor hade han lämnat Workers Party, och förklarade för sina alldeles lamslagna kamrater "att han inte längre kunde acceptera marxismen, vars idéer moderna historiker, ekonomer och antropologer har visat vara felaktiga."²⁸ Det är egentligen inte alls förvånande att han och Trotskij hade hamnat i en så hård konflikt.

Shachtman och hans kamrater följdes senare i sitt utträde ur Trotskijs Fjärde internationalen av andra som hade det något annorlunda perspektivet att Sovjetunionen helt enkelt utgjorde en ny sorts kapitalism (statskapitalism). Men de självständiga strömningarna – som producerat en imponerande mängd politiskt tänkande och analyser – behöll ändå en positiv inställning till Trotskij, i skarp motsättning till Burnham (och Service).²⁹

Politiska alternativ och permanent revolution

15 år efter sin brytning skulle Burnham skarpt kritisera Isaac Deutschers Trotskij-biografi. Nära slutet på sin recension lade han fram en lista på Trotskijs försyndelser som säkert inte skulle överraska Service: övermod, subjektivism, otålighet och omänsklighet. Han medgav att Deutschers verk var en väl underbyggd studie som fyllde igen "många luckor", och att den visade Trotskijs avsevärda begåvning, men "också samvetsgrant visar på Trotskijs svagheter, inte bara de allvarliga brister som jag redan har nämnt, utan de mänskliga svagheter som ibland var baksidan av hans begåvning." Icke desto mindre var biografien en "intellektuell katastrof". Orsaken var ideologisk: "Herr Deutscher skriver utifrån en ståndpunkt som godtar och legitimerar den bolsjevikiska revolutionen." Burnham beklagade att "tänkandet hos många av våra universitetsstudenter och opinionsbildare på ett djupgående sätt formas" av Trotskijs perspektiv som Deutscher försökte uttrycka. Enligt Burnham "räcker inte alla lärda referenser till alla bibliotek för att tvätta bort de bolsjevikiska

²⁷ Isaac Deutscher, *Den förvisade profeten*, på marxistarkiv.se, s 275.

²⁸ Peter Drucker, *Max Shachtman and His Left: A Socialist Odyssey Through the "American Century"*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1994, s 109; Daniel Kelly, *James Burnham and the Struggle for the World, A Life*, Wilmington DL: ISI Books, 2001, s 84-86.

²⁹ Se Sean Matagamna, red, *The Fate of the Russian Revolution: Lost Texts of Critical Marxism*, London: Phoenix Press, 1998 och Tony Cliff, *Trotskyism After Trotsky: The Origins of the International Socialists*, London: Bookmarks, 1999, och *A World to Win: Life of a Revolutionary*, London: Bookmarks, 2000.

fläckarna.”³⁰

Med hjälp av Hoover Institution och applåderad av många prokapitalistiska intellektuella försöker Service en gång för alla utplåna följderna av denna skada. En central punkt i hans biografi som upprepas gång på gång, var att Trotskijs inriktning inte utgör något verkligt meningsfullt alternativ till stalinismen. Service upplyser oss i bokens början om att ”Stalin, Trotskij och Lenin delade mer än vad de var oense om”. Nära bokens slut vidhåller han att Trotskij ”låg nära Stalin i fråga om syften och praktik.” (3, 497) Däremellan upprepar han samma tema mer än en gång – även när bevisen (ibland de bevis han själv lägger fram) tyder på något annat.

Det fanns gott om kunniga personer, både trotskister och icke trotskister, som betraktade saker och ting helt annorlunda. Bland dessa fanns det brittiska imperiets och konservatismens värtalige energiknippe Winston Churchill, som i samtal och skrifter på 1930-talet betonade skillnaderna mellan den revolutionära Trotskij och den mycket mer förståndige Stalin. Allra mest uppriktigt uttryckte sig den gamle kontrarevolutionären i ett privat samtal 1938 med den sovjetiska ambassadören i Storbritannien. Detta var medan Stalins blodiga utrensningar mot ”det antisovjetiska höger- och trotskistiska blocket” var i full gång. Service anför händelsen i förbigående. ”Jag hatar Trotskij!”, berättade Churchill för Stalins man. ”Jag har sedan ett tag hållit ett öga på hans aktiviteter. Han är Ryssland onda ande, och det är bra att Stalin har blivit kvitt honom.” (465)

Den cigarrtuggande aristokraten hade faktiskt sagt lika mycket offentligt ett år tidigare, med all den självgoda konservativa värtalighet han kunde uppåda:

Ännu en gång har han blivit företrädare för den mest renodlade sekteristiska kommunismen. Kring hans namn samlar sig världsrevolutionismens nya extremister och doktrinärer. Mot honom vänds den sovjetiska ondskan i sin fulla styrka... Lenins namn och Marx' läror återopas mot honom i det ögonblick när han förtvivlat söker utnyttja dem. Ryssland återfinner sin styrka i samma mån som kommunistmittan försvagas i dess blod. Processen kanske är hård, men den är inte dödlig. Det är självbevarelsedriften som tvingar sovjetregeringen att stöta ut Trotskij och hans nytillagade gifter.³¹

Frånsett dess överdrifter och underförstådda omfamning av Stalin är det samma bild som Service också erbjuder oss, trots en avsevärt mer positiv undertext som oavsiktligt tränger fram som gräs, blommor och maskrosor i sprickorna på den något torftiga redogörelsen.

Under ungdomsradikaliseringen på 1960- och 1970-talen läste många unga aktivister den förkortade lilla samling skrifter som redigerades av Isaac Deutscher och George Novack och spreds vida omkring som pocketbok med titeln *Den permanenta revolutionens epok*. I inledningen till denna bok beskriver Deutscher Trotskijs teori om den permanenta revolutionen – som Service gör processen förvånande kort med – som ett ”djupsinnigt och mångsidigt begrepp där alla omstörtningar världen gått igenom (under den senaste kapitalistiska epoken) ses som sammanlänkade och inbördes beroende delar av en enda revolutionär process.” I teorin om den permanenta revolutionen ser vi ett dynamiskt samspel mellan demokrati och klasskamp, de arbetande massornas och förtryckta folkens egen aktivitet som strävar efter sin egen frigörelse inom ramen för den världsomspännande kapitalismen samtidigt som de överskrider den. Det finns tre element i Trotskijs teori: (a) möjligheten och nödvändigheten att den demokratiska och omedelbara kampen under rätta omständigheter övergår i arbetarklassens kamp om den politiska makten, (b) som når sin höjdpunkt i en övergångsperiod som går i riktning mot socialismen, (c) som kan förverkligas först om en liknande kamp sprider sig över hela världen. Dessa element genomsyrar i själva verket Trotskijs linje ända från hans ungdom till hans död. ”Vår tids sociala oro”, betonade Deutscher, ”ses av Trotskij som global i omfattning och

³⁰ James Burnham, recension utan titel, *Russian Review*, volym 14, nr 2, april 1955, s 151-152.

³¹ Winston Churchill, *Leon Trotskij, alias Bronstein*, på marxistarkiv.se, s 5. Detta passar ihop med de antidemokratiska, elitistiska (faktiskt rasistiska) överklassuppfattningar som dokumenterats i Clive Ponting, *Churchill*, London: Sinclair-Stevenson, 1994.

karaktär, även om den försiggår på olika kulturnivåer och inom de mest olikartade sociala strukturer, och även om dess olika faser är skilda åt i tid och rum.”³²

Unga aktivister som hoppas på en bättre värld kan trots Services ansträngningar dras till Trotskijs livskraft. Det är möjligt att en del av dem till och med kan introduceras till Trotskij genom att läsa denna bok. Hoover Institutions antaganden kan trots allt visa sig vara mindre relevanta än Trotskijs liv och tankar inför det som faktiskt händer i världen. De unga aktivisterna kanske drar slutsatsen att de lever i den permanenta revolutionens epok och sedan engagerar sitt liv till att göra den till det.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)

32 Isaac Deutscher, "Inledning", *Den permanenta revolutionens epok*, Mölndal: Partisan, 1969, s 12-13. Se även Leo Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, på marxistarkiv.se; Kunal Chattopadhyay, *The Marxism of Leon Trotsky*, Kolkata [Calcutta]: Progressive Publishers, 2006, s 93-195; Bill Dunn och Hugo Radice, red, *100 Years of Permanent Revolution, Results and Prospects*, London: Pluto Press, 2006; och Paul Le Blanc, *Uneven and Combined Development and the Sweep of History: Focus on Europe*, på ESSF:s webbplats.